

A Kisgazdapárt a polgári demokratikus forradalom első szakaszában

SIPOS JÓZSEF

(Budapest, MSZMP Központi Bizottsága)

Magyarországon 1918. október 31-én győzött a polgári demokratikus forradalom. A kormány és a Nemzeti Tanács kiáltványa a legsürgősebb feladatnak a béke megkötését tekintette. Úgy gondolták, ezzel sikerülni fog az ország területi épségét is megmenteni. Az országot — az államformájára nézve — független királyságnak tekintették. A kiáltványban ígértek a parasztság tömegeit földhöz juttató földreformot, széles körű szociálpolitikát, gondoskodást a hazatérő katonákról, általános, titkos választójogot, sajtó-, egyesülési és gyülekezési szabadságot, esküdtszék, politikai amnesztiát, az összes internáltak szabadon engedését, kilátásba helyezték a képviselőház feloszlását, ha az e program bármelyik részét ellenzi. E polgári demokratikus célkitűzések kifejezték a magyar társadalom haladó osztályainak és rétegeinek érdekeit, köztük a parasztság legfontosabb követéseit is megtaláljuk. *Hogyan fogadták a Kisgazdapárt vezetői a forradalom győzelmét?* Milyen volt a párt viszonya a novemberi parasztlázadásokhoz? Hogyan alakult a párt szervezeti fejlődése, programja és kapcsolatai más pártokkal 1919 januárjáig? Ezekre a kérdésekre kíséreljük meg a válaszadást.¹ Nem foglalkozunk a földreform kidolgozása során kibontakozó vitákkal, ezt külön tanulmányban fogjuk közölni.

1. A forradalom győzelme és a párt

A Kisgazdapárt vezetőségét a polgári demokratikus forradalom győzelme váratlanul érte. Mint tudjuk, a párt nem csatlakozott a forradalmat előkészítő Nemzeti Tanácshoz. Sőt, Nagyatádi Szabó István, a párt vezetője, részt vett gróf Hadik János október 29—30-i kormányalakítási kísérletében, és így a forradalom híveinek szemében kompromittálódott. Ezért a Kisgazdapárt nem kapott helyet a polgári demokratikus kormányban.²

A Kisgazdapárt vezetői a forradalmat követő napokban a Hadik kormányalakításában vállalt szerep és az országgyűlés munkájának szünetelése miatt hazatértek megyéikbe és ott folytatták politikai tevékenységüket. Erre kényszerítette őket az is, hogy a Kisgazdapártnak a fővárosban nem voltak tömegei, sem jelentős sajtóbefolyása.³ Nagyatádi Szabó Somogy megye törvényhatósági gyűlésén elmondott beszédé-

¹ E kérdéssel már érintőlegesen foglalkoztak: Kávássy Sándor 1967., J. Tóth Dezső 1968. 40—64., Király István 1972. 173—195.

² Ezekkel a kérdésekkel részletesen foglalkozik: Sipos József 1986. 253—266.

³ J. Tóth Dezső 1968. 44. és Király István 1973. 176.

ben beismerte: „nem vett részt a forradalomban, más alakulásban vett részt, mégis biztosít mindenkit, hogy sem az országban, de különösen Somogy megyében, senki sem gondol ellenforradalomra. ... Aki a teljes rend helyreállításában nem támogatja a kormányt, az hazaáruló. Majd, ha teljes béke lesz, akkor ám szervezkedjenek azok, akik más politikai véleményen vannak, hisz minden parlamentben kell egy ellenzék. De addig örüljünk, hogy van egy erős kormány és pártkülönbségre való tekintet nélkül támogassuk. Így nem lesz ellenforradalom.”⁴ E beszéd leglényegesebb része kétségtelenül az, amelyben Nagyatádi elhárítja az ellenforradalmiság vádját, mert megértette, hogy a forradalom győzelme után őt és pártját nem nehéz azzal vádolni. A kormányt „a teljes rend helyreállításában” támogatásukról biztosította, és erre szólított fel mindenkit. Akik ezt nem teszik, azokat hazaárulóknak nevezte. Állásfoglalása és a Kisgazdapárt Somogy megyei politikai befolyása alapján a megyei Nemzeti Tanács egyik alelnökévé választották.⁵

A Kisgazdapárt helyi szervezetei a forradalom első napjától kezdve tevékenyen részt vettek a helyi Nemzeti Tanácsok megalakításában. Például: Kaposvárott, Nagyigmádon, Csongrádon, Szabadszálláson.⁶ Arról azonban egyelőre nincsenek adataink, hogy a párt helyi vezetői milyen arányokban kerültek be a Nemzeti Tanácsokba. Valószínűnek tartjuk, hogy a falvak többségében, ahol a Nemzeti Tanácsba tömörült pártoknak nem voltak szervezetei, a Kisgazdapártnak pedig igen — például Zala, Somogy, Veszprém, Heves megyékben —, ott bekerültek a párt emberei a helyi hatalmi szervekbe. E kérdés tisztázása azonban további helytörténeti kutatásokat igényel!

A kevés adat ellenére is megállapítható, hogy a Kisgazdapárt vezetői nem „hosszas ingadozás után” sorakoztatták fel erőiket a Nemzeti Tanács mögé,⁷ hanem a lehető leggyorsabban. Az eddig elmondottakon túl ezt bizonyítja a párt központi hetilapjában, november 10-én megjelent „Elvégeztetett” című vezércikk is. Ez megállapította, hogy a régi Magyarország összeomlásával „egy korhadt világrend pusztult el és az épülő új világ még ki nem alakult, még zavaros”. Az ország jövőjéért aggódva, de azt üzenték a falvak népének, hogy fogadják el a forradalmat és igyekezzenek minden erővel annak alapját megszilárdítani. A polgári demokratikus forradalmat abban a reményben üdvözölték és támogatták, hogy „*ledöntötte a nagybirtok és nagytőke osztályuralmát, és felépíti azt a népuralmat, amelyben a nemzet minden rétege igazságosan képviselve lesz.*”⁸

A Kisgazdapárt vezetői különösen fontosnak tartották, hogy a forradalmi kormány befejeztette a magyar hadsereggel a háborút, elérte az ország függetlenségét és ezzel lehetőséget teremtett a köztársaság kikiáltásához. A párt sajtója azt a nézetet propagálta, hogy a „*köztársasági államforma felel meg az igazi demokráciának, az igazi szabadságnak és függetlenségnek.*” Azért is támogatták annak megvalósítását, mert attól a nemzetiségek elszakadási törekvéseinek mérséklését remélték.⁹ E téren kifejtett tevékenységükkel *aktívan segítették a köztársasági eszme parasztság körében való elterjesztését* és így a Magyar Népköztársaság 1918. november 16-i kikiáltását.

Üdvözölték a Magyar Nemzeti Tanácsot, hálával és elismeréssel adóztak a forradalmat győzelemre vivő budapesti szocialista munkásságnak és katonaságnak, szívesen látták a forradalmi kormányt „*mindaddig, amíg a nemzet minden osztályának*

⁴ Somogy vármegye, 1918. november 5. 2. Először közölte: Király István 1973. 176.

⁵ J. Tóth Dezső 1968. 45.

⁶ Országos Levéltár (továbbiakban — OL) K-440, Nemzeti Tanács, 1918—1919. 1. csomó A-IV.

⁷ J. Tóth Dezső 1968. 44.

⁸ Magyar Lobogó, 1918. november 10. 1.

⁹ Uo. és november 17. 1.

érdekeit felkarolja”. Fájlták azonban, hogy a kormányban „a magyar nemzet két legszámottevőbb rétege, nevezetesen a kisbirtokos és a földműves munkásosztály nincs képviselve a saját kebeléből”. Az volt a véleményük, hogy e rétegek részére „ha nem volna is, hát kellene miniszteri tárcát alkotni”, mert ez felelne meg az igazi demokráciának”. Öntudatosan bejelentették: „Ennek a nagy mulasztásnak a reparálását várjuk”.¹⁰

A Kisgazdapárt vezetői nem maradtak sokáig távol az országos politikától sem. November első napjaiban — miután látták, hogy a forradalom szinte vér nélkül győzött — bejelentették csatlakozásukat a Nemzeti Tanácshoz. Gazdasági, érdekképviseleti szervezetük, a *Magyarországi Kisbirtokosok Országos Szövetsége* (igazgatója: Mayer János országgyűlési képviselő, alelnöke: Herczegh Ferenc országgyűlési képviselő, titkára: Domián Gyula) és a forradalom után alakított *Kisbirtokosok és Földművesmunkások Tanácsa* (amelynek elnöke Nagyatádi Szabó István lett, vezetői pedig Mayer, Herczegh, Domián és Szemző Ernő) is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz.¹¹ Ez utóbbi érdekvédelmi szervezetnek a létrehozása már az aktív politikai szervezkedés jegyében zajlott. A párt központi lapja kérte, hogy e szervezetnek minden faluban alakítsák meg a helyi tanácsát és jelentsék be a központba (*Budapest, Dohány u. 84. II. 16. sz.*) csatlakozásukat. A szervezettségben óriási erő van — írták —, és ez szükséges ahhoz, hogy „igazságos és becsületes részesedésünk legyen az ország sorsának további intézésében.”¹² A Kisbirtokosok és Földművesmunkások Tanácsa helyi szervezeteinek megalakításáról, további működéséről később nem közölt híreket a párt sajtója. Valószínűleg *Király Istvánnak* igaza van, amikor azt állítja, hogy a párt vezetői csupán a Magyarországi Kisbirtokosok Országos Szövetségét alakították át a Kisbirtokosok és Földművesmunkások Tanácsává.¹³ A helyi szervezetek esetében is ez történhetett. A neveket megváltoztatták, de a vezetők a régié maradtak. Mindenesetre figyelemre méltó a „földművesmunkások” szó bekerülése a fenti címbe, mert első jele annak, hogy a *Kisgazdapárt vezetősége az agrárproletariátust is szervezni kívánja*.

A Nemzeti Tanácsnak és az új, forradalmi kormánynak szüksége volt a Kisgazdapárt és különösen a mögötte felsorakozó parasztság támogatására. Ezért, de főleg mert a Kisgazdapárt támogatta a kormányt, Nagyatádit november közepén beválasztották a Nemzeti Tanács legfőbb, 27 tagú bizottságába.¹⁴ Mayer János és dr. Neubauer Ferenc pártvezetőségi tagok pedig tagjai lettek az agrárreform szaktanácsának. Mayert delegálták még a közigazgatási reform közoktatásügyi és szociálpolitikai tanácsába is.¹⁵ A Nemzeti Tanács tagjai lettek még Herczegh Sándor, Novák János, Szemző Ernő, Haypál István, Szijj Bálint és Domián Gyula kisgazdapárti vezetők.¹⁶

A Kisgazdapárt vezetőinek Nemzeti Tanácsba való bevonásától a forradalom vezetői valószínűleg azt remélték, hogy a párt — a régi közjogi pártokhoz hasonlóan — kimondja feloszlását, vezetői pedig a Függetlenségi és 48-as Pártba lépnek.

¹⁰ Uo. 1918. november 10. 2—3.

¹¹ OL — K 440, Nemzeti Tanács 1918—1919. I. csomó A-IV.

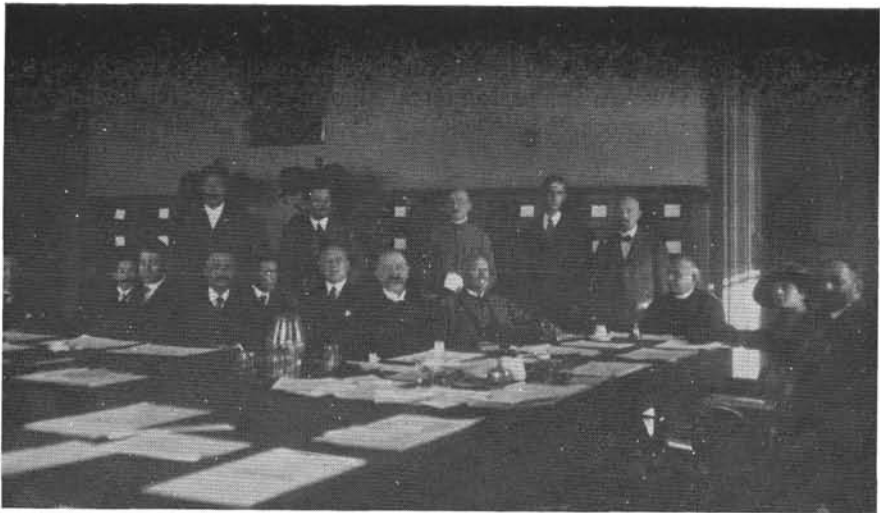
¹² Magyar Lobogó, 1918. november 10. 4.

¹³ Király István 1972. 176

¹⁴ Nagyatádi Szabó Nemzeti Tanácsba való beválasztása nem lehetett egyhangú! A Kisgazdapárt központi sajtóorgánuma ezért is közölte a hírt, hogy „kénytelenek legyenek elnémulni azok a konkonyhintők, akik csak azért rágalmazzák és vádolják Szabó Istvánt hűtlenséggel, hogy saját silány személyüket előtérbe tolhassák és a zavarosban halászhasanak.” Lásd: Magyar Lobogó, 1918. november 17. 1.

¹⁵ OL — K 440, Nemzeti Tanács, 1918—1919. I. csomó A. I. 2. 6. és 12.

¹⁶ J. Tóth Dezső 1968. 45. Megjegyezzük, hogy ez az adat ellenőrzésre szorul, mert mi nem találunk meg J. Tóth általi hivatkozást: OL K — 440, Nemzeti Tanács 1918—1919. I. csomó A. III. 63.

A Nemzeti Tanács tagjainak egy része 1918. november közepén. Ülő sor, balról jobbra: dr. Zoboray Miklós, dr. Rónai János, Magyar Lajos, Nagyatádi Szabó István, Vanczák János, Purjesz Lajos, Székely Ferenc, Fernbach Károly, Hock János, Groág Ödönné és Vámbéry Rusztem. Álló sor, balról jobbra: Nagy György, Kernstok Károly és három ismeretlen. (A képet minden eddigi könyv beazonosítás nélkül közölte, pedig a Tolnai Világlap, 1918. november 30-án az általunk közölt adatokkal már közzétette!)

Ez nem történt meg! Ezzel kapcsolatban a párt lapja november 17-i számában két helyen is megfogalmazta, hogy a pártot egyáltalán nem tette feleslegessé sem a függetlenség kivívása, sem a köztársaság esedékes kikiáltása, mert a *kis- és középparasztság érdekeinek megvédése* miatt szükség lesz a pártra. Ugyanakkor elutasították a többi volt ellenzéki párttal és a volt kormánypárttal történő egyesülési gondolatot is. Mindkét irányba hangsúlyozták, hogy a párt *„programjainak még igen nagy része megvalósításra vár, ennél fogva ennek a pártnak továbbra is fenn kell tartania önállóságát.”* Azoknak a politikusoknak, egyesületeknek, társulatoknak, intézeteknek pedig, akik s amelyek, a pártot elzárkózással vádolták, azt mondták: ha meggyőződéssel csatlakoznak a párt programjához, beléphetnek a Kisgazdapártba.

Megvalósításra váró programpontjaik közül a következőket emelték ki:

1. A választások olyan jellegű megváltoztatását kívánták, hogy „a nemzet minden számottevő rétege lehetőleg a saját kebeléből választott képviselővel legyen képviselve az országgyűlésen”. Az új kormány által tervezett általános, titkos és községenkénti nemzetgyűlési választások hat héten belüli megtartását helytelenítették, mert ez esetben nagyon sokan — a még le nem szerelt katonák, a hadifoglyok — nem tudják majd gyakorolni alkotmányos jogukat. Ezért a nemzetgyűlési választások megtartását csak a béke megkötése, a katonaság leszerelése és a hadifoglyok hazatérése után látták helyesnek. Ezek az észrevételek elvileg helyesek voltak, de azt is látnunk kell, hogy a nemzetgyűlési választások elhalasztásával a Kisgazdapárt időt akart nyerni, szervezeteinek reorganizálására, ill. kiszélesítésére, mert így nagyobb eséllyel vehette fel a küzdelmet a többi párttal.
2. Követelték az „egyoldalú és csakis az alsóbb népréteget sújtó törvények megváltoztatását; mint pl. az adózási, a kisüsti, a vadászati, a családi, a községi és a vármegyei törvények.”

3. A földreform megvalósításában sok olyan törekvése van a pártnak — írták — „amely nem egyezik a kormány addig ismertetett birtokpolitikai programjával.”
4. A községek és a volt úrbéresek jogutódait képviselő testületek között nagyon sok sérelmes vagyoni jogi és vagyonhasználati kérdés volt, amelyeket a párt rendezni akart.¹⁷ Ez a pont tehát a feudális maradványok ellen irányult.

E követelések a forradalom győzelme után első ízben jelezték, hogy a *Kisgazdapárt nem mindenben azonosul a Nemzeti Tanácsba tömörült pártokkal, ill. az új kormány politikájával*. Ez azonban — mint látható — nem jelenti azt, hogy e párt konzervatívabb, mint a Nemzeti Tanácsba tartozó pártok. Sőt! E követelések a kormányban levő pártokénál egyértelműbben tartalmazzák a kis- és középparasztság speciális, demokratikus törekvéseit: a feudális maradványok elleni küzdelmet, a radikális földreformot, a parasztságot sújtó törvények megváltoztatását és a demokratikus választásokat. (E kérdések részletes elemzését a Kisgazdapárt új programjának tárgyalásánál fogjuk elvégezni!)

2. Parasztmegmozdulások és a párt

A katonai vereség, a megkezdett béketárgyalások és a forradalom hatására a katonaság szétszédett és fegyvereivel hazafelé tartott. Az új kormány világosan látta, hogy ezt a folyamatot megakadályozni nem lehet, s ezért a belügyminiszter körtáviratban figyelmeztette a csendőrséget, hogy a hazaözönlő katonákkal szemben semmiféle megtorló intézkedéseket ne tegyen, „a személy- és vagyonbiztonságot azonban megóvjá.”¹⁸ A falvakba hazatérő katonák elkeseredése sok helyen ösztönös *parasztmegmozdulásokat robbantott ki*. E parasztmegmozdulásokkal a polgári történetírás alig foglalkozott, mert koncepciójában a parasztság ösztönös lázadása nem kapott helyet.¹⁹ Az 50-es és 60-as évek marxista történetírása viszont fontos feladatának tekintette e megmozdulások részletesebb feltárását, illetve parasztmozgalomként való bemutatását.²⁰ E művek azonban nem tudják hitelt érdemlően bizonyítani, hogy az ösztönös lázadások valóban parasztmozgalommá szerveződtek-e? E kérdésnek és az utóbbi 15 év helytörténeti irodalmának szintetikus feldolgozása, új szemléletű eszmei-politikai értékelése még várat magára. Mindenesetre ezek első olvasása után is felmerül a kérdés: a parasztmegmozdulások lecsendesedése elsősorban az ellenük fellépő karhatalmi erőknek — (ezt állítja a szakirodalom többsége!) —, vagy a polgári demokratikus kormányzat és a pártok által használt politikai eszközöknek tulajdonítható-e? Ez utóbbi kérdést a szakirodalom még nem vizsgálta! Mi e megmozdulások önálló kutatásával és bemutatásával most nem foglalkozhatunk, ez szétfeszítené témánk kereteit. Feladatunknak csupán azt tekintjük, hogy *tisztázzuk a Kisgazdapárt viszonyát a parasztmegmozdulásokhoz és annak hatását a párt politikájára, szervezkedésére és programjára*, mert a szakirodalom még e kérdésekkel sem foglalkozott. Ennek feltételezhető oka: elsősorban a megfelelő szemléleti attitűd hiánya és az igen szegényes forrásbázis. Mi — ez utóbbi ellenére is — fontosnak véljük e kérdés vizsgálatát.

¹⁷ Magyar Lobogó, 1918. november 17. 1—2.

¹⁸ Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban — PIA) A. XVI. 1/11.

¹⁹ Ezt bizonyítja Bodrogközy Zoltán 1929. 330. könyve is, amely a címe ellenére — az általunk tárgyalt időszakban — elsősorban csak a parasztpártokkal foglalkozik.

²⁰ Ezek közül mi elsősorban a következő monografikus műveket említjük: Szemere Vera 1963. (témánkhoz: 28—40.), Mészáros Károly 1968. (témánkhoz: 18—30.) és Hajdú Tibor 1968. (témánkhoz: 92—103.)

A Kisgazdapárt központi hetilapja november 10-i számában foglalkozott először az ösztönös parasztmegmozdulásokkal, igaz, csak utalásszerűen. Kérte a parasztságot, hogy a falvakban a rendet minden erővel tartsák fenn, őrizték meg a nemzeti vagyon, a falu jó hírnevét, és álljanak oda „*a romboló, pusztító elemek elé, a zavarosban rabolni, lopni akaró csöcselék elé...*”. Hangsúlyozta: első feladat a közbiztonság helyreállítása és aztán „nyugodtan, higgadtan bíráljuk el a forradalom eredményeit.”²¹

Véleményünk szerint a Kisgazdapárt vezetőinek a forradalom győzelme utáni hazautazása is kapcsolatba hozható az ösztönös parasztlázadások leszerelésével. Ezt bizonyítja Nagyatádi november 4-i kaposvári beszédének az a részlete, hogy „aki a teljes rend helyreállításában nem támogatja a kormányt, az hazaáruló.”²² Úgy gondoljuk, ez elsősorban a parasztlázadások résztvevőinek szólt. Nagyatádi és a Somogy megyei Kisgazdapárt jelentős agitációs tevékenységet fejtett ki a hazatérő parasztkatonák megnyugtatására.²³ Szervezeteiken keresztül propagálták a Somogy megyei Nemzeti Tanács azon kiáltványát, amely a parasztlázadások leszerelése érdekében fordult a falvak népéhez. Ebben a parasztságot a különböző társadalmi rétegek iránti megértésre, a vagyonbiztonság megtartására, a közrend megőrzésére, az uradalmak terménybetakarítását megtagadó cselédeket és napszámosokat pedig munkára hívták fel.²⁴

Így volt ez az ország minden olyan megyéjében, ahol a Kisgazdapártnak már erős szervezetei voltak. Hevesben Mayer János kompolti, Szolnok megyében Herczegh Sándor túrkevei, Komárom megyében Szijj Bálint nagyigmándi, Veszprém megyében dr. Mohácsy Lajos lelkész, Tolnában Haypál István tolnanémedi, Zalában pedig Novák János sandi kisgazdavezérek jelentős munkát végeztek az ösztönös parasztmegmozdulások leszerelése érdekében. Ez lehet az egyik magyarázata, hogy *ezekben a megyékben nem voltak erősek az ösztönös parasztlázadások.*²⁵ *Az itteni parasztság követeléseit ugyanis a Kisgazdapárt szervezetei megfogalmazták és képviselték, így politikai keretek között tudták azokat tartani.* Ebből a parasztszervezők és a kisgazdapárti szervezetek politikai tökéletességét, növelték e megyék parasztsága körében befolyásukat; ez a magyarázata a Kisgazdapárt e megyékben decemberben elért szervezeti sikereinek, amivel később foglalkozunk.

A Kisgazdapárt parasztlázadásokhoz való viszonyát jól megvilágítja az az állásfoglalás, amelyet a Somogy-Tolna megyei parasztlázadások Kaposvár elleni támadása után tett közzé: december első hetében a frontról hazatért katonák beüzentek Kaposvárra, hogy a kereskedők szállítsák le a felére az árakat, mert másképp ők „teremtenek rendet”. Erről a szándékukról tájékoztatták a városi Katonatanácsot is. Az árviszonyok azonban nem változtak. Ezért a somogyi és tolnai volt parasztkatonák december 12-én hajnalban szánkókon elindultak Kaposvár ellen. Az elsőként érkező pár száz fegyveres rövid tűzharc után lefegyverezte a rendőrséget, csendőrséget, nemzetőrséget, és megszállta a belvárost. Elkezdtek az áruházak és üzletek kifosztását és felgyújtását. Az alispáni jelentés szerint a „*több száz fegyveres katonából alakult vörös gárda, a hozzájuk csatlakozott csöcselékkel Kaposvár 110 üzletét és 25 magánlakását feltörték, kirabolták és felgyújtották...*” Az okozott kár összege mintegy 20 millió korona volt. E jelentésből tudjuk, hogy a város ellen támadó pa-

²¹ Magyar Lobogó, 1918. november 10. 1.

²² Somogy Vármegye, 1918. november 5. 2.

²³ Mészáros Károly 1968. 30.

²⁴ Kaposvári Állami Levéltár (továbbiakban — KAL) Alispáni iratok 30. 521/1918. Közölte: Mészáros Károly 1968. 30.

²⁵ Hajdú Tibor 1968. 94—97. nem tudja e megyék gyenge parasztmozgalmát megmagyarázni.

rasztok még a megyei hivatalban levő föld-kataszter felgyújtását is tervezték. Úgy gondolták, ha azt elégetik, senki sem fogja tudni, kié volt a föld. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mert Budapestről a városba érkező géppuskás század elől a parasztok elmenekültek. Mészáros Károly szerint az akció megszervezésében vezető szerepet játszottak a Szovjet-Oroszországból hazatért, a proletárforradalomban részt vett parasztkatonák.²⁶ Nem tisztázott kérdés, hogy e megmozdulás vezetői, szervezői kapcsolatban voltak-e az 1918. november 24-én megalakított Kommunisták Magyarországi Pártjával?

A kaposvári akciót követő napokban Somogy megye falvaiban folytatódtak a kereskedők boltjai és a földbirtokosok vagyona elleni támadások. Ezért kihirdették a statáriumot! A katonaság „rendteremtését” támogatta a Kisgazdapárt Somogy megyei vezetősége is. A megye parasztságához intézett felhívásukban a következőket írták a történekről: „szerencsétlen, fiatal emberek, néhány lelketlen gazembertől félrevezetve, *vörös gárda* és egyéb bolond jelszavaktól elragadtatva megtámadták a magántulajdont..., hogy a boltokat, magánlakásokat ne a préházak és a falusi belsőségek elpusztítása kövesse, csak úgy lehet megakadályozni, hogyha a falu jóra való népe, melyet egyesek nem áttallanak szintén megvédeni, erélyesen kezébe veszi a községben a rend helyreállítását és biztonságát.”

A statárium miatt a karhatalmat fehatalmazták, hogy az „eszközök válogatása nélkül” fogja el a mozgalomban részt vettek, szedje össze a fegyvereket és az elrabolt árukat. Ezért a Kisgazdapárt megyei vezetősége azt ajánlotta a falvak népének: „igyekezzék az előljárással karöltve már a karhatalom megérkezése előtt a rendet helyreállítani, a garázdálkodókat lefegyverezni, a községben netalán feltalálható rablott holmit összegyűjteni, hogy a karhatalom már mindent együtt találjon s az ártatlanok fenyegetése elmaradhasson. Bűnhődjenek a rablók és tolvajok — írták —, de még azok számára is kíméletet követelünk, akik fiatal meggondolatlansággal félre hagyták magukat vezetni, de tetteiket őszintén megbánják.” Végül azt állították, hogy „a magyar földműves lakosság csak akkor számíthat vágyai bekövetkezésére (*itt a földreformra történt utalás* — SJ), hogyha híven kitart a társadalmi rend támaszai mellett és egységesen tömörül azon nemzetiszínű zászló mellé, amelyre az ő érdekeinek becsületes érvényesítése van felírva.”²⁷

A Kisgazdapárt Somogy megyei vezetőségének felhívását kommentár nélkül közzétették a párt országos központi sajtóorgánumban is, ezért azt az országos vezetőség állásfoglalásának is tekinthetjük. Mi általánosítható ebből? A Kisgazdapárt vezetősége elítélte a magántulajdon elleni támadásnak ezt a formáját; azt — helyesen — rablásnak, fosztogatásnak minősítette. Félték, hogy az ilyen módszerek elterjednek a falvakban is, ami a kis-, közép- és gazdagparasztság tulajdonát is veszélyeztetheti. Ezért a rend és a biztonság önkéntes megteremtésére hívták fel a parasztságot. Ebben benne volt a katonaság esetleges visszaélésétől való félelem is! A felbújtók, a szervezők és a fosztogatók megbüntetésével egyetértettek, a megtévedteknek azonban kíméletet követeltek. A parasztságot a polgári demokratikus forradalom melletti kiállásra biztatták, mert attól a földreform végrehajtását várták. A somogyi és tolnai parasztság december 12-i Kaposvár elleni támadása, a *paraszi osztályharc egyik ösztönös megnyilvánulása volt*, amely elsősorban a háború idején meggazdagodott kereskedők ellen irányult, ezért *antikapitalista jellegű*. Ezt és az osztályharc pusztát tényét helyeseljük, formáját, a rablást és gyújtogatást azonban elítéljük. Ezt tette

²⁶ Mészáros Károly 1968. 25.

²⁷ A Kisgazda, 1918. december 29. 2.

a Somogy megyei Szociáldemokrata Párt is: az 1919. január 5—6-i értekezletén elítélte a december 12-i fosztogatást.²⁸

A Kisgazdapárt központi sajtója az általunk említettekén túl — nem foglalkozott a parasztlázadásokkal. Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a *Kisgazdapárt* a Nemzeti Tanácshoz tartozó többi párttal együtt (köztük a szociáldemokratákkal) *elítélte az ösztönös parasztlázadásokat. Szervezetein keresztül ezek leszerelését szorgalmazta*, amivel szintén a forradalom konszolidálását segítette.

E parasztmegmozdulások azonban — véleményünk szerint — hatással voltak a Kisgazdapárt vezetőségére, különösen Nagyatádira. E hatás legjobban a párt november végén kidolgozott új politikai programjában tükröződik. E program sokkal demokratikusabb és radikálisabb a párt 1909-ben elfogadott első programjánál. Különösen kifejezésre jutott ez a radikális földbirtokreform követelésében. A Kisgazdapárt erőt is merített a parasztmegmozdulásokból: *egyrészt azok automatikusan megnövelték a párt országos súlyát, másrészt a párt vezetőit arra is ösztönözték, hogy megkezdjék a parasztság addig szervezetlen tömegeinek szervezését.*

3. A pártszervezés kezdetei

A Kisgazdapárt parasztság körében végzett szervezőmunkáját a novemberi ösztönös parasztlázadások mellett siettette az MSZDP vezetőségének azon elhatározása, amely alapján megkezdte a parasztság szociáldemokrata szervezeteinek megalakítását.

A szociáldemokrata párt vezetői Marx és Engels tanításai alapján helyesen látták, hogy „csak azok a forradalmak tudtak hosszú időre diadalmaskodni, amelyek a városból kijutottak a falvakba is.” Ilyennek tekintették az 1789-es nagy francia forradalmat, az 1848-as magyar polgári forradalmat és az 1917-es februári és októberi orosz forradalmakat. „Viszont sekélyes maradt és elbukott minden olyan forradalom — írták —, amely néhány elszigetelt város műve volt csupán”, mint például az 1905-ös első orosz polgári forradalom. Ebből arra következtettek, hogy Magyarországon — ahol a népesség többsége még földművelésből élt — a forradalom és vele az ipari munkásság sorsa végső soron azon dől majd el, hogy az általános, titkos, községenkénti választásokon melyik politikai pártot támogatják majd a megszerzetlen agrárproletárok és parasztek tömegei. Ezért a Népszava 1918. november 21-i számában a „Város és falu” című vezércikkben kihirdették: „A városi és ipari centrumok munkásságának most lankadatlan agitációba kell kezdenie. Könyvek, röpiratok és röplapok ezreivel és százezeivel kell elárasztania a körülötte levő községeket és falvakat. Minden szociáldemokratának, aki érzi magában az apostoli erőt — írták —, ki kell mennie agitátorként a földművesek községeibe, falvaiba és tanyáiba. Minden ipari centrumnak és városnak meg kell szerveznie, szociáldemokratává kell tennie az egész környéket. *Ez ma döntő fontosságú feladat, és e feladat jó vagy rossz elvégzésén múlik a forradalom és a szocializmus sorsa Magyarországon.*”²⁹

E vezércikknek megfelelően a szociáldemokraták az egész országban megkezdtek a földműves-szegénység és a parasztság szervezését. Ennek az volt a formája, hogy az MSZDP városi szervezetei felhívással fordultak a falvak agrárproletariátusához, hogy szervezzék meg a *Szociáldemokrata Földmunkások és Kisgazdák Országos*

²⁸ Mészáros Károly 1968 25.

²⁹ Népszava, 1918. november 21. 1.

Szövetsége helyi szervezeteit.³⁰ Ezt a folyamatot szinte mindenütt a városi szociáldemokrata szervezetek küldöttei segítették és irányították.³¹ Így december közepére jelentős szervezési eredményeket értek el. A falvakban megalakult szociáldemokrata pártszervezetek, *elsősorban az agrárproletariátus, illetve a szegény- és kisparasztság egy részét tömörítették.* Ez a szervezési szisztéma lényegében azt jelentette, hogy az *MSZDP vezetősége a munkás-paraszt szövetséget nem a már meglevő demokratikus parasztpárttal koalícióban, hanem saját szervezeti keretei között kívánta megvalósítani. Ez természetesen a Kisgazdapárttal való összeütközéshez vezetett.*

Az MSZDP parasztság körében kibontakozó széles körű agitációs és szervező munkája, a földbirtokpolitikai anketon (1918. november 21—29.) kirobbant éles viták és a nemzetgyűlési választások kiírása a Kisgazdapártot is országos szervezkedésre ösztönözte. A párt vezetősége a polgári demokratikus forradalom „vívmányai közé sorolta azt a jogát is, hogy az ország kigazdáinak egy táborba való tömörülését olyan arányokban szervezze meg, amely alkalmas lesz majd arra, hogy egy összeülő nemzetgyűlésen a kigazdák a maguk érdekeit a legmesszebbmenően képviselhessék.” A kis- és középparasztoknak — akik addig „a maguk vágyait, kívánságait, sőt legjogosabb követeléseit is egyszerűen véka alá rejtették” — azt ajánlották, hogy szervezkedjenek és *vegyenek példát a szociáldemokrata munkásoktól, akik öntudatosan tömörülnek a közös érdekek védelmezésére.*³²

Az országos szervezkedés első jelének tekinthetjük, hogy a párt központi — hetente megjelenő — lapja, a Magyar Lobogó évi előfizetési árát kétszeresére, 16 koronára emelték. Erre egyrészt a nyomdai költségek és a papírárak rohamos emelkedése kényszerítette a vezetőséget, másrészt az — és ez számunkra most fontosabb —, mert „az új Magyarország felépítésénél egy jobb, erősebb és könnyebben terjeszthető lapot” kívántak a párt szolgálatába állítani. Ezért kérték híveiket: tömegesen szerezzenek új előfizetőket. Felismerték a pártsajtó jelentőségét eszméik terjesztésében, jogaik kivívásában és érdekeik megvédésében.³³ E tervnek megfelelően 1918. november 22-től átalakították, kibővítették lapjukat és „A Kigazda” címmel jelentették meg. A címváltozással is kifejezésre juttatták, hogy *elsősorban a kis- és középparasztságot akarják megnyerni* és érdekeit képviselni.

A szervezkedést kívánta szolgálni az is, hogy december elejétől a vezetőség általánosan hangoztatta: a párt tagjainak kötelességük egyenként előfizetni „A Kigazdá”-t, mert így tudnak a legközvetlenebbül érintkezni minden taggal. E gondolatot is a szociáldemokratáktól vették át! Ugyanakkor kijelentették, *párttagdíjat nem szednek*, mert az „erkölcsi célok érvényesítéséhez elegendőek azok a források, amiket a kigazdák önként, a maguk jószántából nyitnak” a párt számára.³⁴ Ebből az utalásból kiderül, honnan szerezte a Kisgazdapárt vezetősége a szervezkedéshez szükséges pénzt. Itt a párthoz tartozó *kis-, közép- és gazdagparasztság önkéntes adományait* említették. Ez igaz volt, de a párt vezetőségének voltak egyéb pénzforrásai is! Ilyenek voltak a párt körül kialakított érdekvédelmi szervezetek: *a Magyarországi Kisbirtokos Szövetség, a Kigazdák Beszerző és Értékesítő Szövetkezete és a Kisbirtokosok Biztosító Intézete Részvénytársaság.* Ez utóbbi például 2 millió alaptőkével alakult 1918. szeptember 15-én, egy részvény ára 100 korona volt.³⁵ Ezek a parasztság

³⁰ A munkásmozgalom Fejér megyei története. A forradalom kora 1918—1919. 1979. (témánkhoz: a 18—20. és a 22. dokumentumok, 149—151. és a 152—153.

³¹ Uo. és a Népszava, 1918. decemberi számai, ill. Mészáros Károly 1968. 53—55.

³² A Kigazda, 1918. december 1. 1.

³³ Magyar Lobogó, 1918. november 10. 3.

³⁴ A Kigazda, 1918. december 8. 2. és december 15. 2.

³⁵ Magyar Lobogó, 1918. szeptember 22. 1. és 4.

kapitalizálódását segítő érdekvédelmi és pénzügyi szervezetek bevételeik egy részét a Kisgazdapárt agitációs-propaganda és szervezési céljaira fordították. Volt tehát pénz is, megkezdődhetett a párt országos szervezése.

A pártlap címének megváltoztatásával egyszerre „demokratizálták” a párt nevét is: a Függetlenségi és 48-as Gazdapárt elnevezést *Országos Kisgazdapártra alakították át*. Jelezve ezzel azt is, hogy a polgári demokratikus politikai viszonyokat a párt országos méretű megszervezésére kívánják felhasználni.³⁶

4. A párt új programja

A Kisgazdapárt vezetősége 1918 november végén — a parasztmegmozdulások és a birtokpolitikai ankét közvetlen hatása alatt — *elkészítette a párt új programját*. Ez 12 fő fejezetből állt. Foglalkozott az ország államformájával, alkotmányos életével, a belügyi igazgatással, birtokpolitikával, mezőgazdasággal, adózás és pénzügygel, ipar- és kereskedelemüggyel, honvédelemmel, közoktatás- és népnevelésüggyel, igazságüggyel, népijóléti követelésekkel és a közélettel.³⁷

A program kinyilvánítja, hogy a „*Kisgazdapárt a köztársasági államforma híve*”. Választójogot követelt „minden 24 évet betöltött magyar honos férfinak és nőnek, továbbá a háborúban részt vett katonáknak életkorra való tekintet nélkül.” Követelte az addig igazságtalanul — elsősorban a parasztság rovására — kialakított „képviselő-választó-kerületek arányos beosztását”, az összes kiváltságok eltörlését, tehát azokat is, amelyeket „törvényeink akár a nagybirtokosoknak, akár a nagy adófizetőknek, virilis jogon, főrendiházi jogon, vagy bármi más módon biztosítanak.”

A belügyi igazgatás című fejezetben követelték mindazon törvények megváltoztatását, melyek „egyoldalúan a nemzet alsóbb rétegeire nehezednek”. Ilyennek tartották a vadászati és erdőtörvényt, a jobbágyság maradványainak (zsellérházak, robotszolgáltatások stb.) eltörlését, az ún. eszményi községek megszüntetését, a községi és vármegyei törvények olyan módosítását, hogy ezek a központi hatóságokkal szemben nagyobb önállóságot nyerjenek ügykezelésük és vagyonkezelésük tekintetében.” Követelték, hogy „a községek lakossága összes előjáróját, bíróját, jegyzőjét szabadon választhassa, és hogy a volt úrbéresek jogutódaiból álló testületeket és a közbirtokossági testületeket jogi személyeknek fogadják el. E követelések *általános-ságban a feudális maradványok teljes eltörlését, a polgári demokrácia kiteljesítését, azon belül pedig a paraszti demokrácia kiépítését szorgalmazták*. A polgári demokratikus forradalom győzelme után *ezek a paraszti törekvések jogosak voltak, mert azok a társadalmi haladás irányába mutattak*. Ezt bizonyítja a programnak az a követelése is, hogy „az egyes társadalmi rétegek szervezkedése elé az államhatalom semmi akadályt ne gördítsen, sőt azt jóakarattal kezelve mozdítsa elő, hogy így azok a saját érdekeik megvédése és előmozdítása céljából szervezetekbe tömörüljenek.” A szervezkedési szabadság biztosítása mellett kérték: „Kövessen el a kormány minden lehető, hogy az egyes társadalmi rétegek között az ellentétek elsimuljanak.” E sok pozitív politikai követelés mellett találunk egy negatívát is: követelték a nem kívánatos elemek országba történő bevándorlásának megakadályozását és az ilyen idegen állampolgárok eltávolítását. Itt — tudomásunk szerint — elsősorban Ukrajnából, az ottani pogromok elől menekülő zsidókról lehet szó, akik ebben az időben nagy számban

³⁶ A Kisgazda, 1918. december 1. 3.

³⁷ A Kisgazdapárt programját közölte: Magyar Gazdák Szemléje, 1919. január—március 50—54. és Mérei Gyula 1969. 188—193. E programot legrészletesebben — mégis hiányosan — Király István 1973. 178—186. elemezte.

érkeztek Magyarországra. *E programpontra mégsem volt antiszemita felhangja*, mert általánosságban az idegenek ellen szólt, ami csupán az ország nehéz élelmezési helyzete miatt fogalmazódott.

A birtokpolitika című fejezetben követelték, hogy idegen állampolgárok az országban földbirtokot ne szerezhessenek, a már meglévő ilyen birtokokat — ezek többsége osztrák tulajdonban volt — pedig az állam sajátítsa ki. Követelték az állam kisajátítási jogának törvénybe iktatását „az egyházi, a pénzügyi, a városi, községi és az összes többi kötött (nem eladható — SJ) földbirtokra, de a 200 és a háború idején szerzett 100 holdon felüli, valamint a 200 holdon aluli magánbirtokokra is, amely „valamelyik község terjeszkedésének útjában áll”. Követelték még, hogy az állam régi tulajdonát képező és az állam által kisajátított ingatlanokat is használják fel a földreform céljaira azon elv alapján, hogy a „föld elsősorban azoké legyen, örök tulajdonképpen, akik azt művelik”. Az állam kisajátítási jogát a 200 hold feletti földbirtokokra a földreform végrehajtása utáni időre is fenn akarták tartani, hogy „ennek segítségével a jövőben minden családalapító földműves, kinek elég földje nincs, megfelelő földdel láttassék el.”

Milyen vételárat kívánt fizetni a Kisgazdapárt a kisajátított földekért? A program szerint a volt tulajdonosoknak „részint a háború előtti és vidékenként átlagos forgalmi vételár, részint olyan vételár fizetessék adóköteles állami kötvényekben, mely vételárnak 5%-os kamatjövödelme megfelel az illető vidéken a háború előtti időben fizetett holdankénti átlagos bérösszegnek.”

Kiknek és milyen sorrendben akart földet adni a Kisgazdapárt? Programja követelte, hogy „elsősorban a háborúban tényleg részt vett földműves és földmunkás katonák és azok árvái és özvegyei legyenek földdel megjutalmazva; azután pedig a kis- és törpebirtokosok, a földműves munkások, a gazdasági cselédek kapjanak tisztességes megélhetésükre elégséges földet, kedvező vételár és kedvező fizetési feltételek mellett.” Ugyanígy a kisiparosok és kishivatalnokok saját kérésükre „elégséges kerti földdel látandók el.”

E programot az 1918. november 21—29-e között megrendezett fölbirtokpolitikai ankét után fogadta el a Kisgazdapárt vezetősége. Ezért e fejezetben ott vannak az akkor szerzett tapasztalatok is. Megállapítható, hogy *a Kisgazdapárt nem adta fel a többi párnál radikálisabb földreformot követelő álláspontját*. Sőt! E programpontra bizonyítják, hogy a párt továbblépett az ankéton ismertetett álláspontján is: 500 helyett minden 200 (a falvak közelében minden 100) holdon felüli föld kisajátítását követelte, elsősorban a föld nélküli, szegény- és kisparasztoknak, kedvező fizetési feltételek mellett. Megváltási árnak az ankéton elhangzott 1916-os forgalmi ár helyett e program az 1914 előtti javasolta, amely jóval alacsonyabb volt. E követelések egyértelműen a nagy-, közép- és a 100 holdon felüli gazdagparaszti birtokok ellen irányultak, és *elsősorban a földnélküli és szegényparaszti érdekeket fejezték ki*. Ezért nem értünk egyet a szakirodalomban általánosan elterjedt nézettel, hogy a Kisgazdapárt földreformprogramja „a gazdagparasztság érdekeit fejezte ki.”³⁸ Ebben a vonatkozásban is Király Istvánnal értünk egyet, aki hangsúlyozta, hogy „a földreformnak ilyen megoldása egyáltalán nem a gazdagparasztság földjét szaporította volna.”³⁹ A birtokpolitikával foglalkozó fejezetben követelték még, hogy az ár- és belvizek szabályozása, a vízi és szárazföldi utak építése állami költségen történjék.

A mezőgazdaságról szóló részben követelte a párt „a kerületi rendszerű mezőgazdasági kamarák felállítását, ahol a kisbirtokosok, számuk és vagyoni erejükhez

³⁸ J. Tóth Dezső 1968. 221.

³⁹ Király István 1973. 183.

mérten helyet kapjanak”. Ezek feladata a parasztság gazdasági-kereskedelmi érdekeinek védelmezése lett volna. Követelték, hogy a „mezőgazdasági hitelről az állam gondoskodjék”, a kis szeszfőző üstök engedélyezését a parasztságnak, a „közérdeket szolgáló szövetkezetek állami támogatását” és a *termelőszövetkezetek községenkénti felállítását és állami támogatását*.⁴⁰

A Kisgazdapárt szövetkezetpolitikai elképzeléseit nem ismerjük jól. Mindenestre megállapítható, hogy a „közérdeket szolgáló szövetkezetek”-en elsősorban földet közösen bérlő parasztok szövetkezését, ill. az általuk létrehozott értékesítő szövetkezeteket értették. Szakmailag és politikailag fontosabb kérdés: mit értettek a községenként felállítandó termelőszövetkezeteken? A november végén megrendezett földbirtokpolitikai ankéton, majd a kormány földreformvitájában — elsősorban a szociáldemokraták érdeméből — jelentős helyet kapott a nagyüzem termelési és társadalmi előnyeinek hangsúlyozása A Kisgazdapárt — ha okosan akart politikázni — ezt, de a KMP e kérdésre vonatkozó programját sem hagyhatta figyelmen kívül. Ezért kerülhetett be programjába a termelőszövetkezetek községenkénti felállításának követelése. Király István szerint „ez nem közös tulajdonú és közös művelési rendszer alapján létrehozott szövetkezet lett volna, hanem olyan, amely továbbra is a kistulajdon alapján marad.”⁴¹ Egyetértünk azzal, hogy a program megfogalmazásakor ezt így gondolták a Kisgazdapárt vezetői, sőt még 1919 januárjában is ezt értették a termelőszövetkezeteken. De már itt hangsúlyozni kell, hogy 1919 februárjában — a XXXVI. tc. elfogadásával — Nagyatádi Szabó, és nyilván vele együtt a pártvezetőség, eljutott a közös tulajdonú és művelésű rendszer alapján létrehozott termelőszövetkezetek elismeréséig. Itt most csak annak rögzítése szükséges, hogy a *községenkénti termelőszövetkezetek megszervezésének követelése* — véleményünk szerint — *nem zárta ki a közös tulajdonú termelőszövetkezetek elismerését sem*.

Az adózás és pénzügy című fejezetben követelték a progresszív adózási rendszer bevezetését és a létminimum adómentességét. A háborús adósságok olyan formában történő törlesztését javasolták, hogy a háború idején szerzett vagyonok 80%-át kobozzák el, az adózás alapján csak a jövedelem képezze, a nélkülözhetetlen élelmiszerek fogyasztási adóját töröljék el, a fényűzési adót pedig a legnagyobb mértékig emeljék fel. Az adókvetítő bizottságokat a községi képviselő-testületek egy-egy tagjából kívánták összeállítani, így akarták a kis- és középparasztságot az adóügyekben nagyobb szóhoz (befolyáshoz) juttatni. Népi követelés volt, hogy a külföldön élő magyar és az idegen állampolgárok magyarországi birtokaik és jövedelmük után fizessenek kétszeres adót. Végül szerepelt a jelentéktelen korcsma- és trafiklétesítés jogának községi képviselőtestületi elbírálása. *Az ipar- és kereskedelemügy* kérdéseivel foglalkozva a program követelte „a kisipar hathatós támogatását állami hitelnyújtással ... a kisiparos-szövetkezeteknek állami támogatás mellett való felállítását és a már meglévő ily szövetkezetek segélyezését”, az ipari szakoktatás életbeléptetését, az iparkamarák olyan reformját, hogy azokban a „kisiparosok és kiskereskedők több befolyáshoz jussanak”. Kivánták a vasút, a posta és a távirida különválasztását a kereskedelmi minisztériumtól, ezek decentralizálását és külön minisztérium alá helyezését, az összes vicinális vasutak államosítását, a háború idején bevezetett „*papirgabona*” eltörlését, a börzei nyereségek 50%-os megadóztatását, a nagyipari és szállítási vállalatok állami szubvenciójának eltörlését. E fejezet *minden követelése progresszív volt*, a társadalmi haladás irányába mutatott és *radikális népi-paraszti demokratizmust takart*. Jelezte, hogy a *Kisgazdapárt* nem csupán a parasztság, de a falvakban élő

⁴⁰ Magyar Gazdák Szemléje, 1919 január—március. 52.

⁴¹ Király István 1972. 180.

kisiparosok és kiskereskedők érdekeit is képviselni akarta, mellyel tömegbázisát kívánta növelni. A honvédelemmel kapcsolatban követelték a katonai szolgálati idő leszállítását, egységesítését és az állam által történő megfizetését. A parasztság antimilitarista hangulatát tükrözte az a gondolatuk, hogy „csak annyi haderőt kívánunk fegyverben tartani, amennyi a határvédelem és a belső rend fenntartására szükséges.”

A közoktatás és népnevelés című fejezetben a program követelte az ingyenes népoktatást és továbbképzést, a felekezeti népiskolák és tanítóképzők államosítását (ez a háború idején megfogalmazott törekvésükhöz viszonyítva is új volt!) és a parasztság mezőgazdasági szakoktatását, mivel az intenzív termelésre akarták felkészíteni a földművelőket.

Az igazságügy című fejezetben követelte a program „a jogvédelem olcsóbbá tételét, és hogy bárki is személyesen, ügyvéd nélkül védekezhessen mindenféle perekben, bármely bíróság előtt.” Követelték a községek által a múltban szerzett és jogtalanul használt vagyonok, földek eredetének megvizsgálását, jogos tulajdonosuknak való visszaadását, akik — tudomásunk szerint — elsősorban a parasztság föld nélküli vagy szegényebb rétegeiből kerültek ki. „A beházasodott vők jogi hely: e tének szabályozását és az öröklési jognak a kisgazdálkodás érdekei szerinti átalakítását” is kívánták, amelyekkel tényleges társadalmi igazságtalanságokon akartak javítani.

A népjóléti követelések című fejezet nagy helyet foglal el a programban. Első helyen követelték a háborúban részt vettek elhelyezkedésének hivatalos állami támogatását, az állami aggkori és baleseti biztosítás parasztságra is történő kiterjesztését, a szegények államköltségen való eltartását, a háromnál több gyermekes szülők állami segélyezését, a közegészségügy, a gyógyszertárak és az összes biztosító intézetek államosítását, közegészségügyi minisztérium felállítását. E követelések „megvalósítása a magyar kapitalizmus körülményei között utópisztikus”⁴² — írta Király István. Ez igaz! Mi úgy véljük azonban, hogy itt a párt programja éppen azért érdekes, mert *radikalizmusával túllép a kapitalizmus lehetőségein*. E követelések lényegében egybeestek a kommunisták és a szociáldemokraták követeléseivel, ezért együttműködési lehetőséget biztosíthattak velük; *ennyiben a polgári demokratikus forradalom radikális népi-kispolgári továbbfejlesztését is magukban hordozták*. A Kisgazdapárt többi szociálpolitikai követelése is lehetőséget biztosított a munkáspártokkal való együttműködésre. Ilyenek voltak a „törvénytelen” gyermek anyakönyvi megbélyegzésének törlése, a „házasságon kívül született gyermek eltartását — az édesanya kívánságára — az állam segítse, „lelencek és elhagyott gyerekek államköltségen való lelkiismeretes gondozását és jó nevelését” is követelte a program.

A program utolsó fejezete a *közélelmezésüggyel* foglalkozott. Követelte a Hadi-termény Részvénytársaság és az összes háború alatt létrehozott kereskedelmi központ megszüntetését. Ennek oka az volt, hogy a parasztság által annyira gyűlölt rekvirálások után a begyűjtött termény e vállalkozásokhoz került, amelyek nagyarányú spekulációt bonyolítottak le, lényegében a néptömegek kárára. E vállalatok készletei fölött minden megyében az alispán rendelkezék — írta a program —, és csak a felesleget szállíthatassa el a közélelmezési miniszter a szükségét szenvedő vidékekre.” Az egyes megyéknek kedvező követelést — mely alapján akár provincializmussal is vádolhatnánk a Kisgazdapártot — azonban kiegészítették egy általánossal: követelték a „fejkvóta”, az alacsony háborús élelmiszeradag felemelését. Ezt is mutatja, hogy *e párt nemcsak a parasztság partikuláris érdekeit próbálta képviselni, hanem ahol szükségét érezte, néppen-nemzetben is gondokodott*.

Mit lehet általánosítani a Kisgazdapárt programjából? *E program* következetesen harcot hirdet a magyar parasztság életében még megtalálható feudális maradványok

⁴² Uo.

teljes eltörléséért, a nagybirtokrendszer felszámolásáért, a földnek a parasztság tulajdonába adásáért, a paraszti demokrácia fórumainak kiépítéséért, amely egy *radikális népi-kispolgári demokrácia irányába mutatott*. Ennek mértékét jól jelzik *a program antikapitalista vonásai*: a kisajátítási jog törvénybe iktatása, a közös tulajdonú termelőszövetkezetek létesítésének elismerése, a háborúban szerzett vagyonok 80%-os elkobzása, a legnagyobb fényűzési adó követelése, a létminimum adómentesítése, a börzei nyereségek 50%-os megadóztatása, a nagy ipari és szállítási vállalatok állami szubvenciójának eltörlése, a vicinális vasutak, a felekezeti iskolák és tanítóképzők, az egész közegészségügy, a gyógyszertárak, a biztosító intézetek államosítása. E követelések jórészt azonosak voltak a munkáspártok e kérdésekre vonatkozó programjával, *lehetőséget biztosítottak a munkás-paraszt együttműködésre, a polgári demokratikus forradalom radikális népi-kispolgári továbbfejlesztésére*.

Végezetül hangsúlyozni kell, hogy e program szerves folytatása volt a Kisgazdapárt addigi politikájának, radikalizmusa azonban a háború tanulságaiból, a győztes polgári demokratikus forradalomból, a parasztmegmozdulásokból és nem utolsósorban az MSZDP és a KMP programjából is táplálkozott. Érdekessége, hogy még nem követelte az ország területi integritását.

5. Országos szervezkedés

A párt programjának elkészítése után a Kisgazdapárt vezetői megkezdték országos szervezkedésüket. Agitációjukban fontos szerepet kapott a szociáldemokratapárt azon téves álláspontja, hogy a kiosztandó földet nem kell magántulajdonba adni. Ezt a Kisgazdapárt sajtója a következőképpen interpretálta: a „szocialisták szervezete ugrásra készen várja a pillanatot, hogy rátehesse kezét az egész földre és megszüntesse a kisgazdáknak azt a jogát, hogy a saját területén önmagának és nehéz fahasztó munkájának korlátlan ura és tulajdonosa lehessen”. A szervezkedés fontosságát alátámasztották azzal az érveléssel is, hogy „a magyar föld sorsáról mindenféle szervezetek a kisgazdák nélkül akarják megcsinálni a számadásokat.” E gondolat szintén a földbirtok-politikai ankéton szerzett tapasztalatokból táplálkozott. Kérték a kis- és középparasztságot, ne higgyenek a többi pártoknak, mert érdekeiket „az elkövetkező súlyos harcokban csak az Országos Kisgazdapárt képviselheti azzal a határozottsággal, amely a harcban a diadalt is jelenti.” A párt vezetői úgy vélték, ha a kis- és középparasztság egységesen támogatni fogja őket, akkor „nem lesz az új Magyarországon nagyobb hatalom” a Kisgazdapártnál. „Magyarság, a jogos érdekek kielégítése, egységes szervezet és képviselet” — így foglalták össze törekvéseiket. Végül hangsúlyozták: „Az a harc, amit most megindítunk, a kisgazdáknak egész jövőjére, gyermekeinek, utódainak egész jövőjére nézve döntő fontosságú lesz.”⁴³ E gondolatok jegyében december 1-én a Kisgazdapárt az ország több városában tartott szervezkedő gyűlést. Hevesen Mayer János, Veszprémben Kőszegi Antal, Nagyváradon Könyves Lajos, Nyíregyházán Paulusz Márton, Kaposvárott pedig Nagyatádi Szabó elnökletével. Elhatározták, hogy a megyékben megszervezik a Kisgazdapártot és községenként a bizalmiférfi-rendszert.⁴⁴ A legnagyobb gyűlés Kaposvárott volt, ahol a megye összes járásából 175 község parasztsága — köztük szép számmal az agrárproletariátus — küldöttei hallgatták meg Nagyatádi beszédét.

⁴³ A Kisgazda, 1918. december 1. 3.

⁴⁴ Uo. 1918. december 8. 4.

Milyen érvekkel agitáltak még a Kisgazdapártba tömörülés mellett? Megállapították, hogy „nincs olyan rétege a magyar munkástársadalomnak, amely ne szervezkedne a legerőteljesebben.” Ezért úgy látták, hogy a kis- és középparasztságra „most az a feladat hárul, hogy minden fenntartás nélkül ismerjék fel közös érdekeiket. Mindegy az, hogy ki milyen politikai meggyőződésben nőtt fel. „A jövőben — írták — úgy sem a politikai szempontok és felfogások fognak harcolni egymással, hanem a közös gazdasági érdekek, amelyek a polgárságot, a munkásságot, a nagybirtokosokat előbb-utóbb közös szervezetbe tömörítik, vagy már tömörítették is.” Úgy látták, hogy a parasztságnak a forradalomig csak a nagybirtokosok szervezetei ellen kellett harcolni. A polgári demokratikus forradalom győzelme után bekövetkezett társadalmi-politikai fejlődést viszont a következőképpen értelmezték: ezután „a nagybirtokosokon kívül meg kell küzdeni majd a tisztviselők, a munkások, a kereskedők és iparosok, és a többi polgári szervezetek követeléseivel, amelyek mind arra fognak törekedni, hogy a legolcsóbban jussanak hozzá a kisgazdák véres verejtekkel elvégzett munkájának gyümölcseihez. Ilyen hatalmas és összetartó szervezetekkel szemben — írták — a kisgazdák csak úgy védhetik meg jogaikat, ha szervezkedésük a lehető legtökéletesebb és legegységesebb Kisgazdapártot teremti meg.” Ezért minden kis- és középparaszt kötelességének tekintették, hogy belépjen az Országos Kisgazdapártba.⁴⁵

A Kisgazdapárt vezetőségének érvei, állításai — ha kissé túlzottak is — jórészt igazak voltak. A magyar társadalomban november végétől végbemenő politikai differenciálódást tükröztek. A polgári demokratikus forradalom győzelme után kialakult nemzeti egység ekkorra felbomlott. Ez a folyamat tulajdonképpen a földbirtokpolitikai anketon kezdődött, amelyen felszínre kerültek a különböző pártok, társadalmi rétegek ellentétes érdekei. A nagybirtokosok vezetői itt felmérték, mekkora veszély fenyegeti földjeiket, a Nemzeti Tanácsba tartozó pártok a köztük meglévő ellentéteket, a *Kisgazdapárt, az MSZDP és a nagybirtokosok részéről látta veszélyben a földreform végrehajtását* ... stb. Ezekre az ellentétekre katalizátorként hatott a KMP-nek november 24-én történt megalakulása és tevékenységének kibontakozása. Hatásukra fokozták szervezkedésüket a falvakban a szociáldemokraták, ez aktivizálta a Kisgazdapárt vezetőségét. Érdekeik védelmére fokozott szervezkedésbe kezdtek a vallásos kispolgárság és parasztság képviselői. Töredékpártjaik egyesültek és létrehozták a *Keresztényszocialista Pártot*, amely elsősorban a katolikus vidékeken (pl. a Dunántúlon) ért el jelentős szervezési sikereket. A nagybirtokosok — a földbirtokpolitikai anket tapasztalatai után és mert nem sikerült beburakodniuk a Kisgazdapártba —, szintén elhatározták saját pártjuk megszervezését. Ennek első lépése volt, hogy a Magyar Gazdaszövetség nevű érdekvédelmi képviselőjük, a falusi gazdaköreikre támaszkodva megkezdte szervezni az úgynevezett „*Földműves Tanácsokat*”. Először úgy igyekeztek beállítani, mintha csak a földreform végrehajtása érdekében hozták volna létre azokat. *A Kisgazdapárt a nagybirtokosok szervezkedésével szemben is felvette a küzdelmet!* Figyelmeztették a parasztságot, hogy a Földműves Tanácsok szervezésének nincs értelme, mert már megkezdte munkáját a földreform megvalósítására hivatott szervezet. A Kisgazdapártban megfelelő helye van a kis- és középparasztságnak, az agrárproletariátusnak és a mezőgazdasági cselédeknek is — írta sajtójuk —, „itt sem kifosztva, sem becsapva, sem elhanyagolva nem lesznek”.⁴⁶ Ennek ellenére a Gazdaszövetség a Földműves Tanácsok szervezésében jelentős sikereket ért el. Ezekre támaszkodva december elején megkezdték az *Országos Földműves Párt*

⁴⁵ Uo. 1918. december 8. 3.

⁴⁶ Uo. 1918. december 8. 2.

szervezését. (Erről a szervezkedésről és a pártról külön tanulmányban írunk részletesebben.)

A Kisgazdapárt vezetősége ezt a párt elleni támadásnak minősítette. Jogosan, mert a Földművespárt szintén a parasztságot kívánta megszervezni, de középbirtokosi-gazdagparaszti vezetés alatt, ezek reakciós szolgálatába. Ezért a Kisgazdapárt vezére, Nagyatádi Szabó István december 8-án levélben bejelentette kilépését a Gazdaszövetségből. (Ennek igazgató választmányába 1918 tavaszán választották azzal a hátsó szándékkal, hogy pártját a nagybirtokosok befolyása alá vonják. Ez azonban nem sikerült!) Kilépését azzal indokolta, hogy „amikor minden alakulat politikai pártok szerint csoportosul, én, mint az Országos Kisgazdapárt elnöke, nem lehetek tagja egy olyan egyesületnek, amely egy másik politikai pártot alakított és ezzel a Kisgazdapártot gyöngíteni igyekszik.”⁴⁷ Érdekes, hogy a Kisgazda című lap is csak ezt a szempontot — a párt meggyengítését — visszhangozta kommentárjában, és nem fogalmazta meg egyértelműen a Földművespárt vezetőinek reakciós céljait. Miért? A későbbi fejlemények alapján azt mondhatjuk: mert nem akarták véglegesen elzárni az esetleges közeledés, illetve egyesülés útját. Egyelőre azonban az ellentéteken volt a hangsúly. Az MSZDP, a keresztényszocialista, a kommunista és a Mezőffy-féle pártok szervezkedése mellett elsősorban a Földművespárt gyors sikere aktivizálta a Kisgazdapárt vezetőségét.

A további szervezkedés előmozdítása érdekében röpiratot bocsátott ki az ország minden vidékére. Ebben ismertették a párt törekvéseit, intézményeinek tevékenységét és a többi párthoz való viszonyukat. *Utasítást adtak a Kisgazdapárt községenként, választókerületenként és vármegyénként való megszervezésére.* Ez jól mutatja a vezetőség törekvését a párt modern szervezeti struktúrájának kiépítésére. Ebben is a szociáldemokrata párt példáját követték. Figyelemre méltó továbblépésnek látjuk a választókerületenkénti szervezetek, illetve vezetőségek létrehozását. A párt aktivistáinak feladata volt, hogy összehívják a falvak népét és gyűlésen ismertessék meg velük a röpirat tartalmát.⁴⁸ Kérték aktivistáikat, hogy ahol pártszervezetet akarnak létrehozni, azt időben jelentsék be a központi vezetőségnek. Annak napját ugyanis kölcsönös megállapodással tűzték ki, mert a pártvezetőség csak így tudta magát képviseltetni. Az ilyen szervezőgyűlések összehívására a vezetőség plakátokat és röplapokat küldött a helyi szervezőknek.⁴⁹

December közepén a parasztság részéről már olyan nagy érdeklődés mutatkozott a Kisgazdapárt szervezkedése iránt, hogy a központi vezetőség küldöttei nem tudtak mindenhová eljutni. Ezért a párt sajtóján keresztül azt ajánlották azoknak, akik a Kisgazdapárthoz kívántak csatlakozni, hogy önállóan kezdjék meg a szervezkedést, a szervezőgyűléseken válasszanak 10-30 bizalmi férfit (az elnevezést is az MSZDP-től kölcsönözték!) és egy alelnököt, ezek névsorát küldjék el a párt központi irodájába. Az alelnök feladata volt a további szervezkedés vezetése és a kapcsolatok tartása az országos és választókerületi vezetőségekkel, a választókerületi gyűlésekre való mozgósítás. Nekik és a bizalmi férfiaknak kellett gondoskodni arról, hogy az eljövendő választásokon a pártba tömörültek „egységesen szavazzanak majd a Kisgazdapárt kerületi jelöltjeire.” Azokban a választókerületekben, ahol a szervezkedés olyan eredményes volt, hogy a nemzetgyűlési választásokon a párt többséget remélhetett, ott a központi vezetőség választókerületi nagygyűlést szervezett. Oda elküldte szónokát, és ott már a megszervezett községek képviselői megválaszthatták a kerületi

⁴⁷ Uo. 1918. december 15. 3.

⁴⁸ Uo. 1918. december 8. 2.

⁴⁹ Uo. 1918. december 8. 3.

Kisgazdapárt vezetőségét: elnökét, jegyzőjét, más végrehajtó szerveket, és megbízhatók a képviselőjelölt személyét.⁵⁰

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a Kisgazdapárt országos szervezeti struktúráját, szervezkedési elveit és gyakorlatát a munkásmozgalomból — illetve az MSZDP-től — kölcsönözte. Azokat alkotó módon alkalmazták a sajátos falusi viszonyokra. Így a *párt szervezeti felépítése, elvei és gyakorlata demokratikusak voltak, lehetővé tették a parasztság aulról jövő kezdeményezését és öntevékenységét.* Ezzel is szoros kapcsolatban volt a nagy érdeklődés és a rövid idő alatt elért jelentős szervezeti megerősödés.

Milyen eredményeket hozott e nagyarányú szervezkedés? December 10-e tájáig a párt 251 községben és három megye (Veszprém, Somogy és Bihar) egész területén tartott szervezőgyűléseket. Megállapítható, hogy a párt elsősorban Dél-Dunántúlon (Somogy, Zala és Veszprém megyékben) ért el kimagasló eredményeket. Az ország keleti felén pedig Pest (47 község), Borsod (52 község), Szabolcs (37 község), Zemplén (18 község) és Bihar megyében volt a legtöbb szervezőgyűlés. A Kisgazdapártnak tehát elsősorban azokban a megyékben voltak sikerei, amelyekben a pártnak már az első világháború előtt voltak szervezetei, ahol a párt négy volt országgyűlési képviselőjét is megválasztották. Ezekben a megyékben a szervezkedés úgy történt, mint például Zala megyében. Itt a megyei törvényhatósági bizottság kisgazda tagjai a gyűlés után tartott értekezletükön egyhangúlag elfogadták a Kisgazdapárt programját és elhatározták annak megyei és választókerületi megszervezését.⁵¹ Ezután hazautaztak falujukba, a szomszéd falvakban szervezkedő gyűléseket tartottak, így gyorsan ment a szervezkedés. Egyelőre kevés eredménnyel járt a párt szervezkedése a nyugat-dunántúli és a dél-alföldi megyékben. Az előbbieken elsősorban a keresztényszocialisták, az utóbbiakban pedig az MSZDP és a Mezőffy-párt szervezkedése voltak sikeresek. *E szervezkedések nem mentesek a pártok közötti ellentétektől.* A Kisgazdapárt szervezkedését néhány helyen a szociáldemokraták akadályozták. Ez történt Nyíregyháza városában is. Amikor az ottani Kisgazdapárt szervezkedő nagygyűlést akart tartani, az arra mozgósító plakátokat és újsággözeményeket nem tudták kinyomtatni. A városi szociáldemokrata párt ugyanis megüzente a nyomdátulajdonosnak, hogy „felrobbantják, széthányják a nyomdát, ha kinyomtatni merészeli a pártalakításról szóló hírlapi közleményeket”. Ez ellen, illetve az ilyen módszerek ellen Szemző Ernő, a Kisgazdapárt titkára tiltakozott. „A hóhér kötele” című vezércikkben követelte a kormánytól, szólítsa fel a szociáldemokrata párt központi vezetőségét, hogy büntesse meg az ilyen „túlbugzó agitátorait és eszmehirdetőit. A nagy átalakulás — írta — nem azt jelenti, hogy mostmár az egész ország köteles szocialista lenni”. Végül kijelentette: „mi igenis szervezkedni fogunk s elveinket, eszméinket, meggyőződésünket legázolni nem engedjük.”⁵²

6. Kapcsolatok és ellentétek

A Kisgazdapárt szervezeti megerősödése és a polgári demokratikus átalakulást egyértelműen támogató politikája felkeltette a haladó polgári pártok érdeklődését is. A KMP megalakulása, szervezkedése és az MSZDP politikájának radikalizálódása ezeket a pártokat szövetségesek keresésére kényszerítette. *Az Országos Köztársasági Párt*

⁵⁰ Uo. 1918. december 15. 2.

⁵¹ Uo. 1918. december 15. 1.

⁵² Uo. 1918. december 15. 1.

elnöki tanácsának 1918. november 27-i ülésén például Sándor Fülöp kívánatosnak tartotta, hogy „pártunk igyekezzék megnyerni a Kisgazdapártot”. A vezetőség többi tagja ugyan erre nem reagált,⁵³ mégis feltételezhetjük, hogy tárgyaltak a Kisgazdapárt vezetőségével. Ezek azonban nem vezethettek eredményre, mert a Köztársasági Párt végül is december 2-án a Függetlenségi és 48-as Párttal egyesült. Ezt az egyesülést szintén a fent elmondottak motiválták. A kormányon belüli ellentétek felszínre kerülése után ugyanis gróf Károlyi Mihály miniszterelnök is szükségesnek látta a *Függetlenségi és 48-as Párt* megerősítését. Ennek érdekében — feltételezhetjük — *tárgyaltak a Kisgazdapárttal* is, amely azonban *nem akarta feladni önállóságát*. Ezt a bizonytalan belpolitikai helyzettel indokolták: úgy látták, hogy „titkos és nyílt ellentétek lappanganak” a Nemzeti Tanácsba tömörült pártok (a függetlenségi, a radikálisok és a szociáldemokraták) között, és „maguk sincsenek teljesen tisztában azokkal a feladatokkal, amelyek reájuk hárulnak” az új állami berendezkedés előkészítésénél. Ezért az volt a véleményük, hogy a Kisgazdapártnak meg kell őriznie teljes akciószabadságát, mert nem akartak abba a helyzetbe kerülni, hogy „holnap esetleg azok ellen vegyék fel a legélesebb politikai harcot, akikkel ma, mondjuk szoros fegyverbarátságot kötöttek”. Kijelentették, hogy a Kisgazdapárt az összeülő nemzetgyűlésen mint önálló párt akar tevékenykedni, de hozzátették: „a párt képviselő tagjai mindenesetre annak a politikai irányzatnak lesznek a támogatói, amely a magyar *polgári társadalom megerősítését fogja vallani és hirdetni*.”⁵⁴

A Kisgazdapárt vezetőségének belpolitikai értékelése helyesnek bizonyult. A minisztertanács december 11-i értekezletén — mint tudjuk — kirobantak a kormányon belüli ellentétek. Batthyány belügyminiszter és Bartha hadügyminiszter lemondott. Lovászy nem vállalta a belügyminiszterséget, így az Nagy Vince lett, és kineveztek még néhány államtitkárt. Ezzel azonban a kormányválság nem oldódott meg. A Kisgazdapárt központi sajtóorgánuma ennek legfőbb okát abban jelölte meg, hogy a „*polgári és a szociáldemokrata miniszterek között állandósultak a nézeteltérések* olyan kormányzati kérdésekben, amelyekben gyors és határozott intézkedésekre volna szükség”. Helyesen látták, hogy a szociáldemokrata miniszterek tulajdonképpen nem mindig tudják érvényesíteni saját mérséklő felfogásukat pártjukban, mert a KMP hatására annak baloldala a kommunista elvek azonnali érvényesítését sürgette. Ezeket azonban a polgári miniszterek és rétegek ellenállása miatt nem lehetett azonnal megvalósítani, akik egyre inkább veszélyben érezték magukat, elégedetlenkedtek és főleg azt kifogásolták, hogy nem történnek határozott intézkedések az állami rend konszolidálására.⁵⁵ A kormány tekintélyét jelentősen rombolta az antant-hatalmak december 3-i jegyzéke is, amely Nagy-Magyarország északi területeinek — a mai Szlovákia — kiürítésére kötelezte.

Ebben a belpolitikai helyzetben Károlyi miniszterelnök — aki a forradalmi baloldal túlsúlyba kerülését éppúgy veszélyesnek gondolta, mint a jobboldali polgári pártok feléledését —, most már határozottabban megfogalmazta a *polgárság tömörítésének szükségességét*. Pártja, a *Függetlenségi és 48-as Párt* december 15-i értekezletén kijelentette: „... közöttünk elvi ellentétek nincsenek, a demokratikus adóreform, a birtokreform, a béke kérdésében, a pacifizmus gondolatában ma az összes polgári pártok egy nézetben vannak. A *Keresztényszocialista Párt* neve ellenére is polgári párt, éppen úgy, mint a *Kisgazdapárt*. Én fölvetem a gondolatot, nem volna-e lehetséges a tömörülés, nem volna-e helyes egy *egységes polgári párt létesítése*, mely egyesíti ma-

⁵³ PIA, 607. fond, 28. öregy.

⁵⁴ A Kisgazda, 1918. december 8. 3.

⁵⁵ Uo. 1918. december 22. 1.

gában a várost és a falut, amelynek keretei között senki sem akarja programját a másokra erőszakolni". Egy másik beszédében Károlyi a polgári pártok egyesülésének célját a kommunizmus megvalósításának késleltetésében jelölte meg.⁵⁶ Az egyesülés gondolatát most már a Kisgazdapárt vezetősége sem utasította egyértelműen vissza. De felvetették, mivel egyesüljenek, „ha sehol sem kaphatnak garanciát arra, hogy a kormányzás újra higgadt és nyugodt mederbe terelődik, s az *összes javak szétosztására való izgatás nyomban megszűnik*.” Véleményük szerint ez csak akkor érhető el, ha a mérsékelt szociáldemokraták, „akik számolnak azzal, hogy három-négyszázezer szervezett munkás nem erőszakolhatja rá a maga diktatúráját 7-8 milliónyi polgári elemre — minden eszközzel kiközösítik magukból a szélső kommunista elemeket s azután egységesen állnak, mint a nemzetgyűlésen megjelenő politikai párt, egy erős és energikus polgári kormány mellé.” Csak így látták lehetségesnek a kormányválságból való „sima kibontakozást”. Ugyanakkor hangoztatták: a kormány kötelessége, hogy „az állami és társadalmi rend fegyelmét minden eszközzel biztosítsa”, mert a „terrorista elemek izgága törekvéseit” (értsd a kommunisták szervezkedéseit) csak így lehet elfojtani, az állami és társadalmi munkát és az ország reorganizálását megindítani. Ezek után kijelentették, hogy „a Kisgazdapárt természetesen teljes erejével odaáll egy olyan politikai tömörülés mellé, mely a *legtisztább liberalizmus, a szocialista haladás és a kisgazdák érdekeinek biztosításáért indítja meg a legszívósabban a politikai harcot*.”⁵⁷

A Kisgazdapárt vezetősége a polgári pártok felé tett lépéssel egyszerre az MSZDP és a köztük levő ellentéteket is tompítani igyekezett. Az „Erős ellentétek” című vezércikkben megírták, hogy „a szociáldemokrata városi munkásság és a faiu gazda népe között nemcsak óriási politikai, hanem igen erős gazdasági ellentétek is vannak. A politikai ellentéteknél érdekes módon csak azt emelték ki, hogy a „kisgazda társadalom soha nem lesz a kommunizmus, vagyis a vagyonközösség, sem pedig az ateizmus, vagyis az istentagadás híve.” A gazdasági ellentétekről is az volt a véleményük, hogy azokat sem lehet soha teljesen megszüntetni, de hangsúlyozták, „enyhíteni lehet kölcsönös jóakarattal és megértéssel”, amire „törekedni kell”. Úgy látták, hogy a gazdasági ellentéteknél a „termelő és a fogyasztó örök érdekellentéte ütközik egymással”. Ha kölcsönösen óhajtják is, hogy ne uzsorázhassák ki egymást, azt jórészt megakadályozza a „közvetítő kereskedelem, sőt a nagytőkések mohósága és kapzsisága”. Kifejezték meggyőződésüket, hogy a fejlődéssel „ki fogunk szabadulni ezekből a polip-karokból”. Ezek után annak a nézetüknek adtak hangot, hogy az országban rövidesen „csak két számottevő párt fog küzdeni egymással, nevezetesen a szociáldemokrata párt és a Kisgazdapárt”. Mindezek után következett a cikk leglényegesebb része! „*Nem lenne a közérdek és a nemzet kárára, — írták —, ha ez a két gyorsan fejlődő párt, természetesen fenntartva és szigorúan megőrizve teljes függetlenségét és cselekvési szabadságát, keresné közösen az enyhítését azon ellentéteknek, mely termelők és fogyasztók között fennáll.*”⁵⁸

Nem kevesebről van itt szó, mint az árutermelő kis-, közép- és gazdagparasztság, valamint a fogyasztók (városi munkásság, agrárproletariátus és az értelmiségiek, alkalmazottak stb.) közötti — a háború végére különösen kiéleződött — ellentétek csökkentésére tett javaslatról. Ez az adott belpolitikai helyzetben, amikor e társadalmi rétegek között a szociális feszültségek nagyon kiéleződtek, a leglényegesebb kérdések egyike volt. *Az árutermelő parasztság és a munkásosztály* (ipari és agrár-

⁵⁶ Népszava, 1918. december 17. 1.

⁵⁷ A Kisgazda, 1918. december 22. 1.

⁵⁸ Uo. 1918. december 22. 1.

proletariátus) közötti gazdasági és szociális ellentétek mérséklése az adott belpolitikai helyzetben az *első lépés volt az együttműködés felé*. Igaz, ez nemcsak a munkás-paraszt, de a paraszt-kispolgári (értelmiségi, alkalmazott rétegek) közeledését is jelenthette. Itt elsősorban mégis a munkás-paraszt közeledésre tett javaslatról van szó, mert a Kisgazdapárt a munkásosztály legnagyobb pártjának, az MSZDP-nek ajánlotta fel az ellentétek tompítását.

A Kisgazdapárt vezetősége komolyan gondolta a társadalmi ellentétek csökkentését, az MSZDP-hez és a többi polgári pártokhoz való közeledést. E kérdések megbeszélésére *országos értekezletet* hívott össze. A december 19-én Budapesten megtartott értekezleten 21 megye kisgazdapárti választói voltak képviselve. Nagyatádi Szabó István, a párt vezére elnöki megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy bármit hozzon is a jövő, a Kisgazdapárt minden párttal szemben meg fogja őrizni „teljes függetlenségét és szabad cselekvési jogát. Nincs azonban kizárva — mondotta —, hogy a párt más pártokkal együttműködjék közös céljaik megvalósítása érdekében.” Rámutatott azokra a kérdésekre, amelyek a *Kisgazdapártot az MSZDP-től elválasztják: a nemzetköziséget, a kommunizmust és az ateizmust említette*. Ezután kijelentette, hogy a párt örökre híve lesz a független Magyarországnak, a magántulajdon sérthetlenségének, a vallás ápolásának, a magyar népköztársasági államformának és Magyarország ezeréves határai sérthetlenségének. Ugyanakkor arra törekszik a párt — mondotta —, hogy a „különböző termelési ágak, továbbá a *fogyasztók és termelők között kölcsönös megértés, testvéri együttműködés létesüljön*, a teljesen meg nem szüntethető ellentétek a lehetőség határáig elsimíttassanak.” Kifejezte azt a reményét, hogy a Kisgazdapártot ezen törekvésében minden polgári réteg támogatja. Az elnöki megnyitó beszéd után 16 hozzászólás hangzott el, majd az értekezlet a következőképpen határozott: „*a polgári pártok tömörítését és együttműködését a közös célok elérésére szükségesnek látja*, egyébként a Kisgazdapártnak a többi pártokkal szemben tanúsítandó állásfoglalására nézve a döntést a párt vezetőségére bizza, azon kikötéssel, hogy a párt önállósága és függetlensége minden körülmények között megőriztessék.”

Külön határozatba foglalták, hogy a „párt nem szándékozik csorbítani az egyházak azon jogát, hogy a nép vallásos nevelésében közreműködjenek”. Ez azt jelentette, hogy az akkor e kérdés körül kibontakozó vitában a Kisgazdapárt a munkáspártokkal (MSZDP és KMP) és a Polgári Radikális Párttal szemben foglalt állást.

Az értekezleten megbeszélték a párt országos szervezésével kapcsolatos teendőket is. A hozott határozatokkal volt szoros összhangban *a párt* november végén elkészült és már publikált *programjának kibővítése*, amit szintén az értekezleten végeztek el. Hangsúlyozták, hogy programjukat még így sem tekintik véglegesnek, a jövőben felmerülő problémák megoldását is feladatuknak tekintik. Az új programpontjaikban sürgős feladatuknak tekintették a *falusi agrárproletariátus gazdasági helyzetének javítását*: ezt a földhöz juttatás mellett állandó munkaalkalmak megteremtésével látták biztosíthatónak. „Gondot kell fordítanunk arra is — olvashatjuk a programkiegészítésben —, hogy a különböző termelési ágak között a *testvéries együttműködés és kölcsönös támogatás* a gazdasági élet egész területén biztosíttassék.” Fontosnak vélték, hogy múltjukhoz híven ápolják a parasztság *szorgalmát, a munka szeretetét, a takarékossgát*, de ezzel együtt a „*tulajdon szentségének hitét és azt a buzgalmat*, hogy javainkat utódaink számára is biztosítani igyekezzünk és ezen törekvésben más társadalmi rétegeket is támogassunk.” Felvették programjukba a gyermekeik „*felebaráti szeretetre*” nevelését. Ennél jóval fontosabb volt annak a feladatnak a vállalása, hogy „*többtermelés útján biztosítsuk az állam teherbíró képességének*

fokozását és egyúttal más társadalmi osztályokban dolgozó minden rendű és rangú polgártársainknak életfenntartási szükségleteit és így saját létfenntartásunk eszközeit is.”

Programjukba foglalták, hogy csak az így megerősített társadalom a maga ki-próbált hazafiságával képezheti azt a megingathatatlan alapot, amelyen fel fog épülni „*egy nyugodt, megelégedett társadalom minden rétegével testvériségben egyesülő és egymásra támaszkodva biztosan boldoguló magyar népköztársaság*”. Ehhez a programhoz kérték az egész parasztság és a körükben „működő minden rendű polgárjogot nyert munkáskörök lelkes, odaadó támogatását”. De hitték, remélték és óhajtották, hogy e küzdelmükben a polgári elemek is segítséget nyújtanak a pártnak.⁵⁹

Összegezésként megállapíthatjuk, hogy a *Kisgazdapárt december 19-i országos értekezletére*, különösen a pártprogram kibővítésére jellemző volt a társadalmi béke óhajta és szorgalmazása. Ennek érdekében a demokratikus kis- és középparasztság pártja tenni is kívánt: hajlandónak mutatkozott lemondani önös osztály-, illetve rétegérdekeinek egy részéről, hogy ezzel is tompítsa a meglévő szociális feszültségeket. Az értekezlet legfontosabb határozata kétségtelenül az volt, amely felhatalmazta a pártvezetőséget más polgári pártokkal való együttműködésre. Így a pártvezetőség tagjai ott voltak a Függetlenségi és 48-as Párt december 22-i nagygyűlésén, amelyre Károlyiék minden haladó polgári pártot meghívtak, akikkel lehetségesnek vélték az összefogást. Károlyi miniszterelnök arról beszélt, hogy ... „a dolgozó polgároknak és a dolgozó munkásoknak tömörülniök kell, ha biztosítani akarják a forradalom eredményeit”, azokkal szemben, „akik fönn akarják tartani a régi rendet, a kapitalista rendszert a maga teljes ridegségében és igazságtalanságában.” E radikális kispolgári-demokrata programot a jelenlevő pártok vezetői, ill. képviselői — köztük Nagyatádi, a Kisgazdapárt vezetője is — támogatásukról biztosították, egyetértettek a haladó polgári pártok együttműködésének gondolatával.⁶⁰

Itt kell megjegyezni, hogy a *gyűlés előtt Nagyatádi Szabó a kormány csaknem valamennyi tagjával tárgyalt*. Ezt a polgári miniszterek kezdeményezték, de Nagyatádi csak a *szociáldemokrata párt minisztereinek tudtával és hozzájárulásával* volt hajlandó a tárgyalásokat megkezdeni. A megbeszélésen a Kisgazdapárt vezérének a *kormányba való belépéséről* volt szó. Ő ahhoz a feltételhez kötötte részvételét, hogy a kormányban *megfelelő hatáskört kapjon*, mert — ahogy ő mondta — „szükséges, hogy a nép, amelyet képviselek, elveim megvalósítását is lássa vállalkozásomnak.” E tárgyalások azonban december 23-án befejeződtek azzal, hogy a még meglévő nézeteltérésekben majd a minisztertanács dönt.⁶¹ Ebben a kérdésben azonban ekkor még nem született döntés. Ennek valószínűleg az volt az oka, hogy a Függetlenségi és 48-as Párt jobbszárnyához tartozó Lovászy Márton — aki e tárgyalásokat is leginkább szorgalmazta —, szintén kivált a kormányból. Lovászy célja egy tiszta polgári kormány megvalósítása volt. Ezért ő is tárgyalásokat kezdett a polgári pártokkal. A polgári erők összefogásához első lépésként elhatározták a *Polgárszövetség* megalakítását. Ebben a Függetlenségi és 48-as Párt jobbszárnya mellett szerepelt a Keresztényszocialista Párt, a Kisgazdapárt és a Földművespárt. A tárgyalások hatására a két parasztpárt vezetősége közeledett egymáshoz, és január 2-án elhatározták a két párt fúzióját.⁶² Milyen párttal egyesült a Kisgazdapárt? Kik voltak a vezetői, milyen céljaik voltak? Kiknek az érdekeit képviselték? Milyen társadalmi bázisuk volt? Ezek-

⁵⁹ Uo. 1918. december 29. 1—2.

⁶⁰ Magyarország, 1918. december 24. 1. Idézi még: Hajdú Tibor 1968. 241—242.

⁶¹ Szántó-Vető, 1919. január 12. 7.

⁶² Uo.

nek a kérdéseknek a tisztázása érdekében szükséges megvizsgálunk a Földművespárt megalakulását, szervezkedését, programját, céljait és társadalmi bázisát. Ezt és az Országos Kisgazda- és Földművespárt további történetét — a terjedelmi korlátok miatt — külön tanulmányban fogjuk bemutatni.

IRODALOM

Bodrogközy Zoltán

1929 A magyar agrármozgalmak története. Budapest

Farkas Gábor (szerkesztette)

1979 A munkásmozgalom Fejér megyei története. A forradalmak kora 1918—1919. Székesfehérvár

Hajdú Tibor

1968 Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest

J. Tóth Dezső

1968 A Kisgazdapárt a polgári demokratikus forradalomban. Közlemények 1—2. sz. 40—64.

Kávássy Sándor

1967 Nagyatádi Szabó politikai szereplése Somogyban. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, I. Szeged, 127—140.

Király István

1972 Nagyatádi Szabó István útja a képviselői mandátumtól az őszirózsás forradalom miniszteri székéig. II. Agrártörténeti Szemle, 1—2. sz. 173—195.

Mészáros Károly

1968 Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság parasztpolitikája. Budapest, 203.

Mérei Gyula

1969 A magyar októberi forradalom és a polgári pártok. Budapest

Sipos József

1986 A Kisgazdapárt 1918 októberében. MFMÉ 1984/85—1. Szeged, 253—266.

Szemere Vera

1963 Az agrárkérdés 1918—1919-ben. Budapest.

Die Partei der Kleinlandwirte in der ersten Phase der bürgerlich — demokratischen Revolution

József Sipos

Nach der kritischen Analyse der bisherigen Fachliteratur und anhand neuerer Quellen werden im Aufsatz die folgenden festgestellt:

Der Sieg der bürgerlich-demokratischen Revolution überraschte die Führer der Partei der Kleinlandwirte, sie unterstützten aber die Entfaltung in der Hoffnung, dass die Revolution die Klassenherrschaft des Grosskapitals und des Grossbesitzes umstürzte, und eine Volksherrschaft ausbildet, in der alle Schichten der Nation gerecht vertreten können.“

Der Nationalrat nahm ihren Beitritt an. Nagyatádi Szabó wurde sogar in das Zentralkomitee gewählt, andere Parteiführer wurden Mitglieder verschiedener Fachräte. Die Partei half der revolutionären Regierung energisch durch politisch-ideologische Mittel bei der Abwehr der Bauernaufständen im November. Das Programm vom Ende November vertrat nicht allein die Grossbauern, sondern das Interesse der gesamten Bauernklasse. Dies Programm enthält vor allem die Forderungen der Klein- und Mittelbauern, aber das Interesse der Besitzlosen, der Armbauern und der Handwerker wurde auch durchgesetzt: Diese Schichten bilden die Massenbase der Partei. In dem Programm wird also die Verwirklichung einer radikalen kleinbürgerlich-bäuerlichen Demokratie gefordert. Mit den Orts-, Wahlbezirks- und Komitastverwaltungen der Partei wurde gleichzeitig eine moderne Massenpartei begründet. Ihre Organisation sowie ihre theoretische und praktische Politik war demokratisch. So konnte sie Ende Dezember schon bedeutende Ergebnisse aufzeigen. Diese Fortschritte erregten auch das Interesse der progressiven bürgerlichen Parteien und der Rechtspolitik.

Партия мелких землевладельцев в первом периоде буржуазно-демократической революции

Шипош Йозеф

Научная работа на основе критического анализа имеющейся литературы и изучения новых источников приводит к следующим важным установкам: Победа буржуазно-демократической революции застала врасплох руководителей Партии мелких землевладельцев, но они поддерживали её в надежде, что она «свергла власть капиталистов и крупных землевладельцев и построит власть народную, при которой все слои нации правдиво будут представлены».

Национальный Совет принял их присоединение. Надятади Сабо был избран в важнейший комитет Совета, а другие руководители партии — в разные специальные комитеты. Партия оказала — политико-идеологическими средствами — существенную помощь революционному правительству в обезоруживании ноябрьских стихийных восстаний крестьян. Новая программа партии, разработанная в конце ноября, представляет интересы не мелких землевладельцев, а всего крестьянства. Отражаются в ней в первую очередь требования мелкого и среднего крестьянства, но включает в себя и интересы безземельных и бедных крестьян, даже и ремесленников: массовая база партии обеспечена этими слоями. Значит, программа требовала осуществления радикальной мелкобуржуазно-крестьянской демократии. Созданием сельских, избирательно-окружных и областных организаций партия заложила основы современной массовой партии. Её организационная структура, идейно-практическая политика были демократичны. Так к концу декабря она добилась уже существенных организационных успехов, что привлекало на себя внимание и прогрессивных буржуазных партий, и правой стороны.